

КАЛЯДЫ, ВАДОХРЫШЧА, ВЯЛІКДЗЕНЬ

З ГІСТОРЫІ НАЗВАЎ РЭЛІГІЙНЫХ СВЯТ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У сучаснай беларускай літаратурнай мове існуе шэраг праблем, якія датычацца назваў рэлігійных свят. Шматварыянтнасць у гэтай тэматычнай групе мае даўнюю традыцыю. Яна назіралася яшчэ ў старабеларускай мове.

Для рэлігійнага свята ў гонар нараджэння Ісуса Хрыста ў помніках старабеларускага пісьменства даволі рэдка сустракаецца намінацыя *коляды*, прычым у складзе спалучэння *рускіе коляды*. Этымалагічна слова ўзыходзіць да лацінскага *calendae*, якое абазначала першы дзень месяца, першапачаткова гэта свята, звязанае з пачаткам года. Даўнія рымскія святы “календы” адзначаліся 1 – 5 студзеня. У сувязі з хрысціянскім уплывам назва свята была перанесена на дзень нараджэння Ісуса Хрыста. У славянскіх мовах гэтае слова абазначае розныя абрадавыя намінацыі. Напрыклад, у дыялектах рускай мовы *коляда* – ‘свята нараджэння Хрыста, калі ходзяць па дамах і спяваюць калядныя песні’, ‘вечар напярэдадні Каляд’, ‘абрадавая песня’, ‘падарункі і грошы каляднікам за песні’; украінскае *коляда* – тое самае; беларускае *каляда*, акрамя гэтага, і ‘калядны вечар, куцця’; польскае *kolęda* ‘калядная песня’, ‘абрадавая песня’, ‘наведванне вернікаў ксяндзом напярэдадні Каляд’; у іншых заходніх і паўднёвых славянскіх мовах так называюцца абрад, свята, збор падарункаў і інш. У сучаснай беларускай літаратурнай мове зафіксавана форма *Каляды* для абазначэння свята нараджэння Ісуса Хрыста, і толькі яна можа лічыцца афіцыйнай.

Гэтае ж свята ў праваслаўных колах старабеларускага грамадства называлася *рождество*, *рожество*, *рождство*, *розство*, што этымалагічна ўзыходзіць да праславянскага дзеяслова *roditi. У сучаснай беларускай літаратурнай мове вядома некалькі дзясяткаў намінацый, самы “беларускі” з якіх – варыянт *раство*. Тым не менш з пункту погляду этымалогіі і формаўтварэння ўсе яны чужыя беларускай мове і спецыфіцы беларускай фанетыкі, таму іх ужыванне непажаданае. У старабеларускай мове лексема *рождество* выкарыстоўвалася і для абазначэння пачатку летазлічэння, працэсу нараджэння дзіцяці і як назва дня нараджэння святога або святой. Каталіцкія каляды ў старабеларускай мове намінаваліся спалучэннямі *божье*, *господне*, *панское нароженье*. У сучаснай беларускай мове спалучэнне *Божае нараджэнне* даволі часта мы сустракаем таксама ў каталіцкім асяроддзі.

Вялікая колькасць варыянтаў існуе і для назвы зімовага хрысціянскага свята ў гонар хрышчэння Ісуса Хрыста Іаанам Хрысціцелем, якое адзначаецца 19 студзеня па новым стылі (або 6 студзеня па старым). Намінацыя *Богоявление* генетычна ўзыходзіць да грэчаскага слова *theofaneia*, тэафаніі – рэлігійнае свята ў Дэльфах, падчас якога выстаўляліся ўсе выявы і ідалы багоў. Аднак самым распаўсюджаным словам для назвы гэтага свята было *водокреши* (і варыянты *водохриши*, *водохрища*, *водохрищенье*). Сімвалічны сэнс мела асвячоная вада, якая называлася *водой бозской*, *крестной*, *святой*, а таксама словам лацінскага паходжання *агиасма*. Яе выкарыстоўвалі для акраплення храмаў, жылля, давалі піць тым, хто па розных прычынах не дапускаўся да прычасця; вернікі ўжывалі такую ваду і ў лекавых мэтах. Як сінонімы для назвы гэтага свята ў старабеларускай мове існавалі назоўнікі *епифания* (*епипания*), *крещенье*. У сучаснай беларускай мове замацаваліся варыянты *Вадохрышча*, *Вадохрышчы*. І этымалагічна, і семантычна яны цалкам адпавядаюць сістэме беларускай літаратурнай мовы і могуць ужывацца ў якасці нарматыўных для абазначэння гэтага свята.

Па-рознаму намінуецца ў беларускіх пісьмовых крыніцах вялікае свята ўваскрэсення Ісуса Хрыста.

Слова *Великдень* (*великодень*, *велицедень*) у старабеларускай мове ўжывалася толькі для называння свята. Пра яго шырокае распаўсюджанне сведчаць і разнастайныя словаўтваральныя намінацыі (*великоденный*, *великодный*, *великодновати*). Сучасны беларускі літаратурны адпаведнік *Вялікдзень* цалкам паўтарае семантыку старабеларускай лексемы. У старабеларускай мове быў пашыраны і назоўнік *пасха*, а таксама яго фанетычныя варыянты *паска* і *песка*. Этымалагічна слова ўзыходзіць да яўрэйскага адпаведніка *phesach*, які літаральна абазначаў ‘пераход, перамена месца’. Свята адзначаецца ў гонар выхаду яўрэяў з Егіпта, егіпецкага палону і вандравання па пустыні. Гэтая лексема ўжывалася і ў значэнні ‘абрадавая святочная страва’, у сучаснай беларускай мове ёй адпавядае назоўнік *пасха* (дыялектнае *паска*) ‘салодкая ежа з тварогу ў выглядзе невялікай чатырохвугольнай піраміды, якая гатуецца да Вялікадня’. Найчасцей у помніках старабеларускага пісьменства слова сустракаецца ў спалучэнні *пасха перешествья*

(*святая, господняя, жидовская, християнская, спасительная*). Шмат сучасных слоўнікаў беларускай літаратурнай мовы адзначаюць гэтую намінацыю як уласціваю літаратурнай мове (у якасці сіноніма да слова *Вялікдзень*), напрыклад “Слоўнік сучаснай беларускай мовы” У. Завальнюка, М. Прыгодзіча, В. Раманцэвіч (Мінск: Нар. асвета, 2009, с. 227). Ужывалася для абазначэння гэтага свята і лексема *Вельканоць*, прычым як у форме мужчынскага, так і ў форме жаночага роду. Поўнымі і частковымі сінонімамі для назвы гэтага знакавага дня ў свядомасці ўсіх хрысціян былі словы і спалучэнні *воскресение, змартвых-встанье, встанье зь мертвых* і г. д.

Як відаць, у гісторыі беларускай мовы не назіралася аднастайнасці ва ўжыванні пэўных намінацый для абазначэння найважнейшых свят хрысціянскай царквы. Звязана гэта перадусім з даўняй поліканфесійнасцю і полікультурнасцю нашага грамадства, што захоўваецца і сёння.

Адзінай парадай, якая можа існаваць пры выбары той ці іншай намінацыі, будзе спроба адрозніць у гэтых стасунках свецкі і канфесійны бакі жыцця. Тэрміналогія канфесійнай сферы – гэта ўсталяваная стагоддзямі сістэма намінацый, якая мае даўнюю традыцыю, за якой стаіць не адно пакаленне святароў, пакутнікаў і г. д. Таму кожная канфесія мае права сама выбіраць сістэму тэрміналагічных назваў. Што тычыцца свецкага боку жыцця нашага грамадства, то тут мы раім карыстацца нарматыўнымі даведнікамі, якія створаны з улікам не толькі канфесійнай гісторыі, але і народнай традыцыі. Таму цалкам апраўданы папулярныя намінацыі тыпу *Каляды, Вадохрышча, Вялікдзень*. Не варта шукаць ім замен і пазбаўляць беларускую літаратурную мову ўласнага аблічча. Сёння ўсе назвы рэлігійных свят прынята пісаць з вялікай літары.

Ірына БУДЗЬКО,
кандыдат філалагічных навук.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2010 год

СНЕЖАНЬ

1 снежня – 75 гадоў з дня нараджэння Валянціны Марозавай (1935 – 1990), спявачкі, заслужанай артысткі Беларусі

4 снежня – 70 гадоў з дня нараджэння Леаніда Кудзелі, спевака, педагога, заслужанага артыста Беларусі

6 снежня – 85 гадоў з дня адкрыцця Першай Усебеларускай мастацкай выставы

50 гадоў з дня нараджэння Галіны Булькі, паэтки

7 снежня – 70 гадоў з дня нараджэння Мікалая Лазавога, графіка

70 гадоў з дня нараджэння Юрыя Ялхова, кінааператара, рэжысёра, сцэнарыста

8 снежня – 75 гадоў з дня нараджэння Эдуарда Скобелева, руска- і беларускамоўнага празаіка, паэта, заслужанага дзеяча культуры Беларусі

9 снежня – 50 гадоў з дня нараджэння Ігара Пракаповіча, паэта, краязнаўцы

10 снежня – 140 гадоў з дня нараджэння Фердынанда Рушчыца (1870 – 1936), жывапісца, графіка, тэатральнага мастака і педагога

80 гадоў з дня нараджэння Міколы Арочкі, паэта, літаратуразнаўцы, крытыка, празаіка, перакладчыка

11 снежня – 285 гадоў з дня нараджэння Стафана Лускіны (1725 – 1793), публіцыста, журналіста, астранома, матэматыка

12 снежня – 120 гадоў з дня нараджэння Георгія Папавіцкага (1890 – 1948), габаіста, педагога, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

90 гадоў з дня нараджэння Генадзя Храмушына (1920 – 2002), альтыста, заслужанага артыста Беларусі

13 снежня – 90 гадоў з дня нараджэння Кацярыны Каралёвай (1920 – 2007), актрысы

70 гадоў з дня нараджэння Людмілы Налівайкі, мастацтвазнаўцы, мастака

14 снежня – 100 гадоў з дня нараджэння Сяргея Юркевіча (1910 – 1985), расійскага і беларускага акцёра, заслужанага артыста Беларусі

15 снежня – 275 гадоў з дня нараджэння Давыда Зыгмунта Пільхоўскага (1735 – 1803), пісьменніка, перакладчыка, выдаўца, дзеяча эпохі Асветніцтва на Беларусі

115 гадоў з дня нараджэння Гіршы Камянецкага (1895 – 1957), паэта. Пісаў на ідыш

70 гадоў з дня нараджэння Браніслава Плотнікава (1940 – 2004), мовазнаўцы

17 снежня – 70 гадоў з дня нараджэння Ірыны Волкавай (1940 – 2002), графіка

18 снежня – 125 гадоў з дня нараджэння Валерыя Бэбутава (1885 – 1961), расійскага рэжысёра, заслужанага артыста Расіі, заслужанага дзеяча мастацтваў Татарстана

75 гадоў з дня нараджэння Ніны Галіноўскай, паэтки

19 снежня – 90 гадоў з дня нараджэння Ганны Сондак (1920 – 1990), літаратуразнаўцы, педагога

90 гадоў з дня нараджэння Мікалая Шырокава (1920 – 1996), графіка, заслужанага работніка культуры Беларусі

75 гадоў з дня нараджэння Валянціны Лемцюговай, мовазнаўцы

20 снежня – 170 гадоў з дня нараджэння Казіміра Аляхімовіча (1840 – 1916), жывапісца і графіка

120 гадоў з дня нараджэння Аскара Марыкса (1890 – 1976), мастака тэатра, графіка, педагога, аднаго з заснавальнікаў беларускага прафесійнага дэкарацыйнага мастацтва, народнага мастака Беларусі

90 гадоў з дня нараджэння Аляксандра Гутковіча (1920 – 1989), рэжысёра тэлебачання, драматурга, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

85 гадоў з дня нараджэння Івана Шуцько (1925 – 1984), празаіка, паэта

21 снежня – 120 гадоў з дня нараджэння Мікалая Аладава (1890 – 1972), кампазітара і педагога, народнага артыста Беларусі

80 гадоў з дня нараджэння Аляксея Зінчука, жывапісца

Заканчэнне на с. 101.